

ciális értelemben), sem erkölcsös. Értsük meg, az író ranggal születik — többnek születik, mint az átlag-ember — és ne kívánjuk tőle, hogy rangját — belső hangját, látását, tehetségét — megtagadja, vagy a miénkhez törpítse. Az író el kell viselni tudni — ez sokkal biztosabb módja a megtartásnak, mintha szellemi könyöradományokban részesítjük. A szegedi irodalom nem igen lesz életképes növény az írói megnyilatkozás természetes lehetőségeinek felhasználása nélkül. Van színházunk és folyóiratunk — mind a kettő lehetne jobb is, ösztönzőbb és termékenyítőbb is — könyvkiadásunkat is meglehetne — céljainak megfelelően szervezni, de mindez úgy érzem, már meghaladja témakörömet és inkább az írónevelés kérdéseire vonatkozik.

Egy bizonyos: Szegednek hivatása van — olyan régi, mint az egész magyarságé — de erőforrásai is vannak, bűn volna tehát, ha erről a hivatásáról megfeledkeznénk és ezeket a gazdag forrásokat kihasználatlanul hagynók. A szegedi irodalom nemcsak gyökereiben rejlő okoknál fogva, hanem a város földrajzi helyzeténél fogva is — magyarság-sugárzó hivatás vár és így valóban „hazafias” kötelességet teljesít, aki hívévé — cselekvő hívévé szegődik a szegedi irodalom gondolatának.

VAJTAI ISTVÁN

NÉPI ÉS URBÁNUS SZEGEDISÉG

SZEGED, mint a katolikus népi kultúra városa, a szegedi irodalom, mint e kultúra tükrözője: ime a távlatok, amelyeket Vajtai István értékes gondolatsora kibont. Ami a szegedi irodalom leglelkét illeti, a fejtegetés talál; s ebből következik, hogy a hozzászólás is csak hozzá- és nem ellene szólhat megállapításainak. A szegedi lélek mélyéből sarjadt, a sajátos szegedi életösszefüggésekből származó irodalom szegediségét keresni — mindenkor központi igénye marad Szegednek és bizonyára a teljes magyar irodalmi közvéleménynek is városunk irodalmával szemben. Mégis úgy érezzük, a szegedi irodalom sem vonhatja ki magát bizonyos általános magyar irodalmi feladatok szolgálatából s a nélkül, hogy a tiszta fogalmak elmosására tennénk kísérletet, hangsúlyoznunk kell: a magyar irodalom ügyének az is rendkívüli szolgálatokat tehet Szegeden, aki nem kizárólagosan e tájnak szellemi életnedveiből táplálkozik. A magyar irodalom és az egész magyar kultúra nyilván sohasem mondhat le arról, hogy magyar maradjon s népünk őstevényébe mélyesztve gyökereit minél magyarabbá legyen. De nem vállalkozhatik arra sem, hogy kirekessze érdeklődéséből és élményköréből a műveltség teljét s megtagadja a szellemi-művészi ösztönzésnek azt az áttekinthetetlen gazdag sokaságát, amellyel nemzetünknek a művelt Európa és a nagyvilág szolgáltak. Nincs nagy írónk, művészünk, aki ne mérített volna két kézzel a világirodalom klasszikusainak kincstárából. Aranyra gondolunk — s tudjuk, Aristophanestól Shakespeareig, Horatiustól Mussetig, a Sahnamehmetől a Niebelung-énekig és

Danteig mennyi kitáruló kultúra-éhséggel bolyongja be az irodalmi élet ezredéves tájait, gazdagítja szellemét, szélesíti művészete regiszterét. S gondolunk másfelől Kodály Zoltánra, a magyar népdalkultúra feltárójára és nagystilú kamatoztatójára — vajjon utólérhetetlen művét létrehozhatta volna-e, ha szemhatára nem öleli át Európa s kivált a dunai népek teljes népi énekköltészetét, sőt azon túl a modern világ egész zenei tudását a gregoriántól Debussyig? Minél gazdagabban részesülni a teremtő emberiség szellemi ihletésében, minél tartalmasabbá, gazdagabbá, színesebbé tenni vele önmagunkat — a magyar föld minden tősgyökeres szellemi kiválóságának állandó igénye volt. Semmi kétség: Szegednek önmaga megmutatásán túl a művelt magyarság és a magyar műveltség képviselője is örök feladata.

E részben helyzete sok tekintetben előnyösebb más magyar városokénál, elsősorban Budapestnél. S e tételünk annál inkább önként értetődő, minél több meggyőződéssel valljuk e pillanatok legfontosabb irodalom-politikai feladatának: megnyitni népi kulturánk zsilipjeit, hogy vizeinek jótékony áradása tegye termővé szellemi életünket s mossa le annak szürke, nemzetileg jellegtelen vagy épen idegen és ellenséges színfoltjait. Ne felejtjük ugyanis: ha ma idegennek érezzük urbánus íróink egy csoportját, ha terhesnek látjuk a fővárosi átlagirodalom színtelenségét vagy különc szeszélyességét s mindezekkel szemben magyarságunk biztosítására a népi, táji, történelmi erőket hívjuk segítségül, voltaképpen nem Európa ellen indítunk harcot, hanem megfogyatkozott magyarságunk kiegészítéséért küzdünk. Nem az a baj, hogy Európa gazdagon volt jelen a századkezdő évtizedek magyar irodalmában és szélesre tártuk a kaput Nyugat minden szellemi áramlása előtt. A baj inkább ott kezdődik, hogy a külföldi légáramlatokat nem állhattuk egyenes derékkal, hogy nem magyar lelkünk gazdagításának elve szerint fogadtuk a külföldi benyomásokat, hanem Európa kedvéért túlságosan sokat adtunk fel önmagunkból. Pedig nyilvánvaló, hogy semminemű világkultúra, semmiféle szaktudás fel nem ment attól, hogy gondolkodásunkat ne ősi műveltségünk, nemzeti egyéniségünk, magyar igényeink szabják meg. A gyökértelen európaiság végzetes tévedése ellen hadakozik már Arany híres verse is, a „Kosmopolita költészet“:

S hol vevéd gyász tévedésed:	Hisz forgattam a javából,
Hogy faját s a nemzeti	Én is egy párt valaha;
Bélyeget, mit az rávésett,	Mind tükör volt: egy-magából
A nagy költő megveti?	Tűnt nekem föl nép s haza.

Európai és világkultúra nem alkothat megemésztetlen idegen anyagot a magyar szellemi élet organizmusában: a magyar íróra örök feladat gyanánt hárul: „lelkünk magyar szövédéken át fogni fel, magyarrá hasonítani és magyar műveltségünkkel szerves egységgé ötvözni a külföldi benyomásokat.“ Az európai látókör, a széles arányú világkultúra magyar földön csak egyetlen esetben tekinthető nemzeti értéknek, sőt életfeltételnek: ha az általános emberi művelődés elemeit magyar lelkünk szövédéken keresztül szívjuk fel s

felszíva önmagunk szerves részévé hasonítjuk át. S e megfontolásokkal adva Szeged s az alföldi nagy magyar városok sajátos irodalompolitikai feladata.

A magyar lélek és Európa párbeszédében a nemzet sajátos álláspontját, élettávlatait és érdekeit egy-egy erős magyar népiségű, ősi jellemét több hűséggel és nagyobb következetességgel képviselő, érintetlenebb szellemű hely nyilván méltóbban, több önállósággal és gyökeresebb magyarsággal képviselheti, mint a feszültségekkel terhes, lelkiségben megosztott s némileg szintelen főváros, Magyar szempontból sem kicsinyelhető szerencsés véletlen, hogy Szeged, az ország második városa, egyetemével és három főiskolájával, középiskolák hosszú sorával, színházával és muzeumával, könyvtáraival és sajtójával, irodalmi, képzőművészeti egyesületeivel és kiterjedt népművelő hálózatával, mindenekfölött pedig püspökségével és nagymultú egyházi szervezetével jellegzetes városi életforma képviselője ugyan; élete azonban eleve elképzelhetetlen a parasztsággal, a néppel, a mezőgazdasági problémákkal való állandó és sokoldalú összeköttetések nélkül. Szeged az alföldi tanyavilág szívében a paraszttellett egybeforrva, sőt a paraszttel erőiből fejlődött naggyá s rendkívül kiterjedt népi hátvédje, sűrű népi levegője, lakói jelentős hányadának mezőgazdasági élethivatása vagy érdekeltsége máig is az alföldi mezővárosok jellegzetes típusához kapcsolják. A tősgyökeres falusi és a művelt városi életforma s benne az ősi népi és a modern európai műveltség elemei tehát a viszonyok szerencsés alakulása folytán Szegeden sajátos keveredésben jelentkeznek. Kétségtelen van igazság abban is, amit Féja, a „Viharsarok” írója a város belső feszültségeiről, kettősségéből adódó szerkezeti problémáiról írt. Mégis letagadhatatlan, hogy helyzetünk sokkal szerencsésebb az ország legtöbb nagyvárosáénál és Szeged mai viszonyai között is sokkal gazdagabb magyarságú, népi öröktől és történelmi hagyományoktól duzzadó központja a déli Tisza-vidéknek, semhogy jellegzetesen városi, azaz gyökértelenül európai művelődési hatások megrostálására és magyarra hasonlítására nem a siker reménye nélkül vállalkozhatnék.

Ugy véljük, Szeged kettős, városi és falusi arca egyaránt részes annak a szemléletnek kialakításában, amelyet az irodalomban Dugonics és Kálmány, Tömörkény és Móra, vagy Juhász Gyula képviselnek. Íróink városi emberek, magas műveltség, széles távlatok, nem egyszer előkelő élethivatás birtokában: ugyanakkor azonban Szeged szerelmesei, a népi életviszonyok, paraszti jellem-sajátságok, a tanyák és falvak sajátos légkörének fogékony lelkű megfigyelői. Meggyőződésünk szerint a kettő: európai szemhatár és tősgyökeres magyar népiség egyaránt szükséges ahhoz, hogy színvonalas, de magyar jellegüket tükröző alkotások szülessenek. Legmindennapibb, legtermészetesebben adódó életsajátságaink felismeréséhez is bizonyos distancia, eltávolodás szükséges: kívülről kell meglátnunk önmagunkat, hogy lássuk, milyenek vagyunk. Így érthető, hogy a magyar irodalom, föld és néprajz anyagának tudományos feltárása nem egyszer nem is éppen magyar fajiságú kezdeményezőkkel indul meg s itt hirtelenjében Czwinggerre és Vallaszkyra,

Henszelmannra és Hermann Ottóra gondolunk. A magyar irodalomtörténetírás legfőbb tekintélye, Horváth János állapítja meg: „A beolvadtak (ha szabad e banális szó alá foglalnom olyanokat is, kik erkölcsi és kulturális értelemben nem egyszer gyökeresebb magyarok a vérbeliéknél), úgy látszik, fogékonyabbak a magyarság faji és ízlésbeli különlege — mondjuk: egzotikuma iránt, mint az ősi magyar“. Természetes azonban, hogy az egyszer tudatosított faji, vagy táji sajátosságokat a maguk ősi, gyökeresebb testibb-lelkibb mivoltában csak olyanok tárhatják föl, akiknek ezek születésükkel nyert természeti adottságai, állandóan élt faji tulajdonságai. Ilyen törvényszerűséggel követi egymást a magyar irodalomban Petőfi és Arany, előbbi visszamagyarosodásunk folyamatának beteljesítésével, utóbbi népiségünk rejtett mélységeinek feltárásával és klasszicizálásával. Szegedi vonatkozásban mintha hasonló lépcsőfokon jelentkeznék Dugonics és Kálmány, Tömörkény és Móra s mintha a parnasszista Juhász Gyula művészete is a szegedi Juhász Gyula számára törné az ugart.

Napjaink divatos népi íróiról is könnyű volna bizonyítanunk, hogy a városi oltvány, vagy, ha úgy tetszik, az európaiság fertőzete az ő művészetükből sem hiányzik. Írói önéletrajzaink nem egyszer meglepően gazdag, bár ugyanoly iránytalan olvasási lázról adnak számot s az élesebb szem e hatások nyomait teljes biztonsággal fedezheti fel szemléletükön, vagy művészi formanyelvükön. A kérdés vizsgálata azonban messze vezet. Ebben az összefüggésben fontosabb is, hogy Szeged irodalmi múltja éppúgy dokumentálja a nép lelkének kitárulását, mint a magasabb európai érdeklődést kezdetől szinte napjainkig. Szegedet kiterjedt, városias jellegű telepként említi már a 15. század francia utazója, Bertrandón de la Brocquière; de ugyanő emlékezik meg a ferencesek konventuális ágának a Palánkban, azaz a belső városban épült templomáról s annak „kissé magyaros“ istentiszteletéről. E kettősség — európaias városi és népi katolikus kultúra — jelentkezik egyébként Szeged legrégibb irodalmi emlékeiben is. A katolicizmus és a szegedi világ összekapcsolódását talán ott érzük először tetten, amikor az 1518. évi nyomású esztergomi misekönyv szeged-alsóvárosi példányában Szűz Mária új ünnepének, a Havi Boldogasszonynak oratioit kéziratos hozzátoldásban hozza szemünk elé egy ismeretlen ferences barát. Ez a franciskánus vallásosság cseng vissza humanista vagy népies-humoros árnyalással Fraxinus Kőrösi Gáspárnak, Nádasdy Tamás nádor orvosának anekdotájában éppúgy, mint Thathár Benedek házaseszékeiben. De az Európa felé tekintő szegedi arc is jó ismerősünk e körből: a bécsi, wittenbergi, krakkói egyetem hallgatóinak névsorában a 15.—16. században egész sor „Szegedi“ jelzővel emlegetett ifjú bukkan fel s igazat kell adnunk Szilády Áronnak, hogy a „Szegedi“ nevet viselő, XVI. századbeli magyar írók... leghihetőbben Szegeden születtek“. Az utóbbiak közül csak Szegedi Kis István, a kun világból más magyar tájra származott protestáns theologus nevét említjük, akinek íratái Genuában, Schaffhausenban, Baselban látnak napvilágot a század végén. Ugy véljük, ez a kettősség a szegedi irodalom megalapozásában nemcsak az alapvetés korszakát jellemzi s

a szegedi irodalom teljességének átfogásához és megértéséhez az urbánus és a népi Szeged indításainak együttes számbavétele a következő századokban is szükséges marad.

Hirtelen kézzel csak egyetlen iskolánk irodalmi és művelődési hatásait hozzuk ide bizonyságul. A kegyesrendiek szegedi gimnáziuma a rendnek 1719-ben történt betelepülése óta elsősorban kétségkívül a magasabb művelődés fellegvára s a rend általános célkitűzéseinek megfelelően kivált a klasszikus és természettudományos műveltség ápolásában és terjesztésében fejt ki nagyjelentőségű munkát. Mégis a piarista tanárok szegedi tevékenysége az urbánus feladatkör ellátásán túl a népi Szegedet is átfogja. Elég a gimnázium nagynevű neveltjének, Dugonics Andrásnak példáját idéznünk, aki Pázmány Péter egyetemén a matematikát tanítja; regényeivel és drámaival azonban a tősgyökeres szegedi világ színeit hozza olvasói elé és történelmi érdeklődésével a helytörténeti vizsgáladások egész sorát indítja meg a déli Alföldön. Szegeden úgy látszik, kivált idősebb éveinek példájával hatott: a gimnázium egykori színielőadásainak s másfelől budai és pesti évei színpadi benyomásainak indítására az öregedő költő a magyar színpad ünnepelt szerzője lesz drámaival, s szülővárosában is iskolát teremt. Hatására írja Artaxerxes c. szomorújátékát, a 16. század végén Egerváry Ignác, az iskola igazgatója, a későbbi rendfőnök, a magyar piarista provincia második alapítója; hatására fordul a színpad felé érdeklődésével az intézet nagynevű tanítványa, Vedres István, úgyis mint drámaíró, úgyis mint a Curialisházbeli Theátrum, vagyis a városi színház megépítője, mely nemcsak Szeged, de úgy látszik az egész ország nyilvános színháza volt; itt gyullad ki minden bizohnyal a nálunk diákoskodó Katona József is a magyar színpad iránt, akinek erős hungarocentrikus szemlélete és helytörténeti kutató szenvedélye elképzelhetetlen Dugonics életművének ihletései nélkül; s talán nem véletlen, hogy még az 1830-as években is drámaírással indul írói pályára a kiváló Hováth Cirill, az iskola tanára és későbbi igazgatója, a gimnázium önképző-körének alapítója.

Dugonics öregsége valóban elválaszthatatlan a sajátos szegedi piarista kultúrától, amely egyfelől a magyar magasműveltség, másfelől a helyi népi hagyományok ötvözetében jelentkezik előttünk. Csak e sajátos szegedi hivatásnak, a városi és a népi Szeged szellemi egybeforrásának ügyéért való rajongás magyarázhatja meg Tóth János munkáját, aki a kegyesrendiek társházából harminchárom éven át járt ki a tanyára népművelő célkitűzései szolgálatában s míg egy évszázaddal korábban a piarista Kónya Kristóf aggódva töpreng a tanyai gyermekek ijesztő szellemi elmáradottságán, Tóth János szervező munkájának gyümölcseképen a mult század végére már mintegy huszonöt tanyai iskola neveli a szegedi nép ifjúságát. Ugyancsak szegedi ihletések eredményeként bontakozik ki Csaplár Benedek pályája is, akit Ipolyi Arnold indít el ugyan kutató munkára, de aki igazi előfutárjának Dugonicsot látja s nemcsak a Dugonics-szobor felállításáért tolytat lelkes harcot, hanem néprajzi s helytörténeti gyűjtő munkát is végez, anyagközléseivel töri az utat a szegedi monográfia számára, megírja az iskola egykori diákjának, a szintén

piarista Révainak életrajzát s a Magyar Alföldi Képes Könyvtár füzeteivel siet a népművelő erőfeszítések elősegítésére. Csupán a piarista rendházból kisugárzó hatás e kikapott részlete is szemléletesen állítja elénk Szeged kettős, urbánus és népi arcát, amelyek nyilván csak együttesen jellemezhetik a város szellemiségét és irodalmának multját.

De talán fölösleges is a szegedi szellem és kultúra e kettősségét ennyi nyomatékkal hangsúlyoznunk. Maga a tény, hogy Szegednek oly tisztes, sőt tekintélyes szerep juthatott népi kultúrájának képviselésében, eleve feltételezi, hogy egy magasrangú, művelt kutató vagy művész-tábor egymásra építő munkája fordult az itt adott népi problémák felé. Aki Szeged szellemi multjában a folytonosságot, a fejlődést keresi, nyilván számolhat azzal, hogy a magyar vidéken egy-egy rendkívüli írói vagy tudományos készségű egyéniséget nem minden idők tüntethetnek fel. Viszont minden idők gondviselés-szerű szelleme számára biztosíthatja a kedvező kifejlődést, a kielégítő munkalehetőséget egy-egy városunkban a művelt rétegek megértése, serkentő érdeklődése, fogékony erkölcsi és anyagi támogatása. A szegedi szellemi élet folytonossága sem mindenkor a nagyok stafétayáltásain át érhető tetten: a szerves fejlődés biztosítói inkább a kultúra megértését és támogatását szolgáló intézmények, szervek, egyesületek. Szeged irodalmi életének majdani történetírója munkája természetes rendszerét nyilván az egymás nyomába sorakozó művelődési intézmények egymásutánjában találhatja meg. A plébániák és kolostorok, az iskolák és tudományos vagy irodalmi-művészeti egyesülések, a nyomdászat, a sajtó és a színház, végül az egyetem és a főiskolák kultúrateremtő munkája a maga magasabb igényeivel és színvonalával nyilván a városi jellegű szegediség jelenlétét is igazolja Szeged multjában, amely a hely népi inspirációinak magasrangú kiaknázására épülő módon nyújt hosszú történelmi korszakokon át, mint az egyetemes emberi kultúrjavak átfogására és felszívására. A szegedi sajtó az említett írónagyaságok mellett olyan figyelemreméltó írói pályák megalapozásához nyújt alapot, mint Cserzy Mihály és Palotás Fausztin, Sz. Szigethy Vilmos vagy Terestyényi György életműve. De tartós hajlékot biztosított olyan országos nevű, bár nem helyi gyökerű nagyságoknak is mint Mikszáth és Gárdonyi, Endrődi és Pósa, jótékonyan segítve elő művészetük kifejlését. És mint az ifjú Ady versei Nagyvárad és Győr helyi sajtójában, úgy látják meg először itt a napvilágot a századeleji boulevard-lapban, a „Szeged és Vidéke”-ben Babits, Kosztolányi vagy Csáth Géza írásai. Nem szegediek; de kimaradhatnak-e Szeged irodalomtörténetéből?

S talán a fentiek alapján szabad megkockáztatnunk azt a véleményt, hogy vidéki város saját népi erőinek ápolása és hűséges őrizete mellett nem mondhat le sohasem arról sem, hogy műveltségének általános színvonalát kultúrája szerveinek és polgárai szellemi fogékonyságának ápolásával mind magasabbra emelje, városjellegét messzire táruló szellemi távlataival, befogadó készsége gazdaságával egyre élesebben kidomborítsa. Másfélszáz évvel ezelőtt komoly irodalmi csaták zaja harsog a kérdés körül: parlag

maradjon-e a magyar vidék, azaz maradjon meg szoros röghöz-tapadással ősi művelődési viszonyai közt, magyarsága kiműveletlen, de erőteljes hagyományainak birtokában? Vagy inkább Árkádiát teremtsünk rajta, ahol a műveltség legkényesebb Muzsái tanyáznak, ahol a finomság és választékosság uralkodik — akár magyar szellemi örökségünk egy részének feláldozása árán? A kérdésről döntenem ma sem tudnánk, de fölösleges is. Magyar műveltségünk ősi kincsei és Európa műveltségének igazi értékei korántsem egymást kizáró ellentétek, a haladás és a kitartás, a hagyományhűség és a művelődés igénye korántsem állít tragikus összeütközések elé, hanem szellemi életünket együttesen, egymásba szövődve tartják fenn és gazdagítják. Szeged életében a népi erők forrásai bőven buzognak, csak fogékony szívünket nyissuk meg sugalmazásaik előtt. A magasabb rendű szellemi érdeklődés azonban mindenkor újabb és újabb erőfeszítéseket követel s megteremtése és birtoklása sohasem lesz annyira magától értetődő, hogy ne követelne tőlünk áldozatokat. Irodalmi életünk visszamagyarosítása kétségtől elsődrendű feladatunk s ebben városunk népi erői hatalmasan működhetnek közre. De ez a feladat sem oldható meg másként, mint az irodalomnak, művészetnek, kultúrának lelkes szeretetével, hozzáértő támogatásával — fejlett tudással, pallérozott ízléssel. Ugy érezzük, szerves és elválaszthatatlan kapcsolat fűzi össze az alkotó művészt, író és tudóst a műértőkkel, olvasókkal, szakértő érdeklődőkkel, akiknek figyelme, szeretete, megbecsülése, de tanácsa, építő bírálata, irányító segítsége nélkül a maga elszigeteltségében talajtalanná válnék és légüres térbe kerülne a szellemi élet mégoly ragyogó készségű munkása is. Bizonyos magasrendű és előkelő dilettantizmus szétágazására volna szükség, amelynek egyébként Szeged a multban nem egy kiemelekedő példáját szolgáltatta. Kemény Nándor nevét kell itt hirtelenjében megemlítenünk, a szegedi rendőrtisztét, aki barátai közé számíthatta Jókait és Mikszáthot, Tóth Kálmánt és Pósa Lajost, Feleki Miklóst és Bernát Gáspárt, Prielle Kornéliát és Bulyovszky Lillát, de a bécsi humoristát, Saphirt is, a színészköltőt, Nestoryt, s a császárváros első multszázadvégi komikusát, Blaselt is; akinek írásai a Hölgyfutárban, Divatcsarnokban jelennek meg, de aki teljes erejével vesz részt a Szegedi Híradó megalapításával kapcsolatos szervező munkában is s aki végül a legmagasabb bécsi megbízatást hárítja el magától, hogy Szegedé maradjon. De eszünkbe jut Szalay József rendőrkapitány neve is, aki a város leggazdagabb magánkönyvtárával rendelkezett, akinek legfőbb büszkeségei a kincset érő könyvészeti ritkaságok, kéziratok, ősnymtatványok, editio princepsok voltak s aki két évtizedet meghaladó időn át dolgozott Szeged irodalmi és tudományos társaságának, a kitűnő Dugonics Társaságnak elnöki székében. Csak az irodalom, művészet, tudomány hasonló lángoló szerelme biztosíthatja, hogy Szeged szellemi élete valóban szellem és élet maradjon. Aminthogy a hely történelmi, táji és népi adottságai nélkül e szegedi szellemi élet szegedisége volna kérdéses.